

BOŻENA BOBA-DYGA

<https://orcid.org/0000-0002-4833-6537>
(Art Forum Bożena Boba-Dyga)

ANNA BOJĘŚ-BIAŁASIK

<https://orcid.org/0000-0002-1676-5206>
(Politechnika Krakowska)

KATARZYNA FEĆ-SFORA

<https://orcid.org/0000-0001-5013-1031>
(Art Forum Bożena Boba-Dyga)

KONSERWATORSKI PALIMPSEST WE WNĘTRZACH KAMIENICY KRAUZOWSKIEJ W KRAKOWIE. PRZYKŁAD EDUKACYJNY

Abstrakt

Artykuł prezentuje i porównuje trzy zasadniczo różne aranżacje konserwatorskie pomieszczeń na I piętrze w kamienicy Krauzowskiej – siedzibie Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa przy ul. św. Jana 12 w Krakowie. Aranżacje zostały opracowane w oparciu o wyniki obszernych badań konserwatorskich – archiwalnych, stratygraficzno-odkrywkowych, architektonicznych i analitycznych. Przez swoją unikatowość i szczególne walory edukacyjne – pokazanie różnych możliwości konserwatorskich w jednym cennym i wielokrotnie przekształcanym obiekcie – miejsce to stało się częścią programu w ramach kształcenia konserwatorów architektury na podyplomowych studiach w Politechnice Krakowskiej oraz pojawia się na szlaku rozmaitych specjalistycznych prezentacji.

Słowa kluczowe: aranżacja, aranżacja konserwatorsko-restauratorska, reprojekowanie, badania konserwatorskie, badania architektoniczne, edukacja konserwatorska, wnętrza mieszczańskie, kamienica Krauzowska, ul. św. Jana 12 Kraków

W latach 2021, 2022, 2023 prowadzone były prace badawczo-konserwatorskie na I piętrze kamienicy Krauzowskiej. Działania konserwatorskie rozpoczęto już rok wcześniej, w 2020, kiedy to przeprowadzono szczegółowe badania konserwatorskie i architektoniczne w pomieszczeniu północnym (obecna Sala Prezydyjna). Zrealizowano wówczas prace polegające na odsłonięciu spod gładkich prze-malowań odkrytych tam malowideł i ich technicznym zabezpieczeniu, o czym traktował artykuł zamieszczony już na łamach Rocznika Krakowskiego¹,

pozostawiając do wykonania w kolejnym etapie prace wykończeniowe, nazywane również konserwacją estetyczną. W roku 2021 dokończono prace konserwatorskie w Sali Prezydyjalnej w zakresie ścian wraz z transferami relikwów dziewiętnastowiecz-

watorska wystroju wnętrza z okresu od XVII do XIX wieku w północnym pomieszczeniu i piętra w budynku przy ulicy św. Jana 12 w Krakowie. Znaczenie badań w pracach konserwatorsko-budowlanych, „Rocznik Krakowski”, T. 87: 2021, s. 203–215, oraz eadem, *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji prac konserwatorskich przy polichromii w pomieszczeniu I piętra kamienicy przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, wyd. komp., AWKZ, sygn. 76856 i 77174, Kraków 2020, passim.

¹ Bożena Boba-Dyga, Katarzyna Feć-Sfora, Anna Bojęś-Białasik, *Odkrycia i aranżacja konser-*

nych malowideł przystaniających wcześniejszy do-
brze i całościowo zachowany wystrój. Prace objęły
także pozostałe elementy wyposażenia sali: relik-
t polichromowanej kamiennej kolumny międzyokien-
nej, fragment tapety odnalezioną w odmurowanej
arkadzie piecowej, a także bogato polichromowany
strop belkowy, posadzkę i piec kaflowy. Jednocze-
śnie rozpoczęto badania w Sali Plenarnej oraz odsła-
nianie polichromii, by w roku 2022 zakończyć tam
konserwację ścian, stropów i pieców, a w 2023 stol-
arki okiennej i drzwiowej we wszystkich pomiesz-
czeniach traktu frontowego I piętra.

Cechą szczególną badanego obiektu był fakt,
że – pomimo licznych zmian właścicieli i użytkow-
ników – zachował on ciągłość historyczną w zakre-
sie wystroju wewnątrz, które na przestrzeni wieków
uległy jedynie niewielkimi przekształceniom. Róż-
ny był natomiast stan zachowania poszczególnych
warstw chronologicznych, co w powiązaniu z obec-
ną funkcją pomieszczeń pozwalało na zastosowanie
w ich konserwacji różnych metod aranżacyjnych
i techniczno-technologicznych.

SALA PREZYDIALNA

(I piętro, pomieszczenie północne traktu frontowego)

Na podstawie dotychczasowych badań i analiz można
przyjąć hipotezę, że w tym pomieszczeniu² dominu-
jącą część polichromii stanowiła warstwa malarska
powstała w wieku XVIII. Część z niej, szczególnie
w partii fryzu, mogła jednak powstać wcześniej,
a w związku ze zmianami właściciela została prze-
malowana z wykorzystaniem tego samego motywu.
Wyniki badań chemicznych wskazują bowiem na
obecność zróżnicowanych pigmentów w jednym od-
cieniu kolorystycznym, których technologicznie nie
stosowano na jednej palecie malarskiej. Osiemna-
stowieczna polichromia zachowana na powierzchni
wszystkich ścian była przetarta i pokryta nasiekami,
ale czytelna zarówno pod kątem ikonograficznym,
jak i kolorystycznym. Na niej zachowane były nie-
wielkie obszarowo wysepki reliktyw polichromii
z XIX wieku, ale występujące na całej wysokości
ścian, w różnych miejscach, tak że ich kompila-
cja pozwalała na odczytanie charakteru wystroju³.

² Pomieszczenie, które obecnie nosi miano Sali Prezy-
dialnej, przed remontem pełniło funkcję sekretariatu i tak
było nazywane w dokumentacji konserwatorskiej z lat
2020, 2021 i 2022.

³ Polichromia ta została zdjęta w formie transferów po
to, by odsłonić kompozycyjną całość malowidła empiro-
wego.

Z wiekiem XIX związane są również nawierzchnio-
we malowidła supraport dopasowanych do szero-
kości otworu drzwiowego, w którym zachowała się
stolarka z okresu po 1863 roku⁴. Bezpośrednio na
wątkach średniowiecznych, pod powierzchnią tynku
występowały relikty tynków z XVII wieku (jeszcze
mniejsze niż te datowane na XIX), do których do-
stęp był mocno ograniczony ze względu na dobrze
zachowane osiemnastowieczne malowidło. Badania
nieniszczące można było prowadzić głównie w pasie
podstropowym, gdzie podczas zakładania instalacji
elektrycznych w 2. połowie XX wieku skuto prawie
cały starszy tynk. Na szczęście pozostały nienaru-
szone fragmenty, a zachowane wysepki na styku ze
stropem pozwoliły wprowadzić znaczące korekty do
interpretacji historii kamienicy i stwierdzić niezbi-
cie, że strop nie był relokowany, jak wcześniej po-
dejrzewano⁵. Pomimo zachowania samych już tylko
tynków z pobiałami obecność na ich powierzchni
w różnych miejscach drobinek różnorodnych cennych
i intensywnych w kolorze pigmentów pozwoliła
stwierdzić, że ściany były zapewne wcześniej po-
lichromowane, co też potwierdziło się po zbadaniu
sąsiedniej Sali Plenarnej. W pasie podstropowym
nie było natomiast dekoracji osiemnasto- ani dzie-
wionastowiecznej, co zostało powiązane z wysoce
prawdopodobnym istnieniem wówczas obniżonego
sufitu z plafonem, który został usunięty w 2. po-
łowie XX wieku w ramach odsłaniania stropu belko-
wego⁶. Charakter odkryć, które wskazały istnienie
trzech wyraźnych faz przekształceń z dominacją
jednej występującej na wszystkich ścianach i relik-
towym stanem zachowania dwóch pozostałych, stał
się argumentem do propozycji aranżacyjnej opartej
na wyeksponowaniu przede wszystkim warstwy
z XVIII wieku, a w supraportach nad drzwiami, *in*

⁴ Hipoteza wysunięta na podstawie szkicu Maksymiliana
Cerchy ze zbiorów Gabinetu Rycin Biblioteki Naukowej
PAU i PAN. Reprodukacja w: Waldemar Komorow-
ski, *Portret domu Towarzystwa Miłośników Historii i Za-
bytków Krakowa oraz ulicy św. Jana*, w: *Dom Towarzy-
stwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa przy ul.
św. Jana 12*, red. idem, Kraków 2013, ryc. 19.

⁵ Maria Dayczak-Domanasiewicz, *Uwagi o rene-
sansowych dekoracjach malarskich krakowskich wnętrz
mieszczańskich*, „Biuletyn Krakowski. Prace Konserwa-
torskie i Archeologiczne”, T. 3: 1961, s. 150, 117–159.
Dopiero po zbadaniu Sali Plenarnej okazało się, że niżej
znajdował się strop średniowieczny i to ten ustąpił miej-
sca manierystycznemu i barokowemu, który został pod-
niesiony.

⁶ Kontekst datowania polichromii ze względu na złożo-
ność w całym budynku przy ul. św. Jana 12 wymaga osob-
nego artykułu z uwzględnieniem wyników badań II piętra.

1. Aranżacja konserwatorska Sali Prezydialnej, ściana południowa. Widoczna kompilacja dekoracji z różnych okresów historycznych. Na plecach wnęki w dawnej arkadzie piecowej zamontowane transfery polichromii z XIX wieku zdjętej z powierzchni malowideł XVIII wieku. Po prawej stronie widoczny renesansowy piec relokowany z klasztoru sióstr Klarysek w Krakowie, w głębi za nim na ścianie oprawiony w ramy fragment odnalezionej w zamurowanej arkadzie tapety secesyjnej po konserwacji zachowawczej. Fot. Bożena Boba-Dyga. Ilustracja cytowana z rozprawy doktorskiej Bożeny Boby-Dygi (s. 195), zob. przyp. 8

2. Polichromowany fryz w Sali Prezydialnej datowany na XVIII wiek, po konserwacji z subtelnym uczytnieniem detali kompozycji malarskiej, a pozostawieniem ubytków podłoża – nasieków powstałych w celu jego przygotowania do przyjęcia następnej warstwy chronologicznej. Fot. Katarzyna Feć-Sfora, 2021

situ, warstwy z XIX wieku. Zaproponowano także ekspozycję transferowanych, nieregularnych wysepek późniejszej niż w supraportach dekoracji malarzkiej z XIX wieku i ułożeniem z nich „obrazu” na plecach wnęki powstałej z częściowego odmurowania dawnej arkady piecowej. Tylko w miejscach niekolizyjnych, pod stropem, zaprezentowano warstwy z wieku XVII, w formie relikwów⁷ wykorzystanych w charakterze świadków (wysepek tynków), relikw kolumny międzyokiennej oraz posadzki ceramicznej nieopodal pieca. Stan zachowania odkrytych warstw w połączeniu z historycznym, naukowo-popularyzatorskim profilem działalności i misją Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa skłonił kierującą pracami konserwatorskimi do tego, aby w aranżacji położyć szczególny nacisk na autentyczność i promowanie tego stanowiska w ramach komisji konserwatorskich.

Autentyczność, od czasu Karty Weneckiej (1964), a nawet Ateńskiej (1931) traktowany nieustannie jako konserwatorski priorytet, jest jednak wielorako interpretowany. W tym przypadku Bożena Boba-Dyga, jako odpowiedzialna za decyzje konserwatorskie, zaproponowała rozszerzony wariant interpretacyjny, polegający na pozostawieniu zniszczeń podłoża w postaci malowniczych nasieków, które opowiadają historię dawnych technologii budowlanych, a nawet pozostawienie płytko, nie w pełni wypełnionych przekuć wynikających z prac instalacyjnych prowadzonych w XX wieku. Pomysł ten miał być swoistym „memento mori”, zwracać uwagę na możliwe skutki nieprzemyślanych działań modernizacyjno-remontowych z pominięciem konserwatorskich badań podłoża. Całość aranżacji wykonana zgodnie z tą koncepcją prezentuje logiczną i estetycznie interesującą kompozycję, w której zniszczenia nie tylko „opowiadają historię”, ale także układają się w subtelne abstrakcyjne wzory. Taką metodą Bożena Boba-Dyga zastosowała już wcześniej, podczas konserwacji późnorenansowej

⁷ Być może pod warstwą osiemnastowieczną zachowanych jest więcej starszych fragmentów, jednak aby nie niszczyć oryginału z epoki klasycyzmu, nie poszukiwano ich. Możliwe jest jednak również, że ze względu na zły stan zachowania wcześniejszych tynków i brak konserwatorskiego podejścia w przeszłości, skuto je do wiatku ceglanego i tynkowano od nowa. Popularność w owym czasie minimalistycznego i oszczędnego podejścia w pracach budowlanych pozwala jednak wierzyć, że zachowano przynajmniej fragmenty. Być może w przyszłości będzie można jeszcze poddać je nowocześniejszym badaniom, które pozwolą w sposób nieniszczący określić ich zakres występowania i charakter.

dekoracji w sali na I piętrze w kamienicy przy ul. Dominikańskiej 1 w Krakowie (obecnie Hotel Santi)⁸. Tam w istocie wydarzyło się to głównie z przyczyn oszczędności budżetowych inwestora – ojców dominikanów, którzy nie byli zainteresowani pełną restauracją. Odpowiedzią na takie stanowisko było stworzenie aranżacji przekonującej estetycznie, a jednocześnie oszczędnej i pozwalającej na ewentualną kontynuację procesu w przyszłości.

Oprócz realizacji Art Forum kierująca pracami konserwatorskimi jako analogię dla swojej koncepcji przyjęła działania zespołu pod kierownictwem Marcina Kozarzewskiego⁹ w Pałacu Biskupów w Lidzbarku Warmińskim, które znała zarówno z jego referatów wygłoszonych m.in. na konferencji *Sztuka Konserwacji w Warszawie*, jak i z autopsji oraz studiowania publikacji i śledzenia informacji o analogicznych przedsięwzięciach konserwatorskich¹⁰.

⁸ Bożena Boba-Dyga, Anna Mossler, Paulina Łyziak, konsultacje: Halina Rojewska-Tasak, *Streszczenie wyników badań stratygraficzno-odkrywkowych we wnętrzach kamienicy przy ulicy Dominikańskiej 1 w Krakowie. Wnioski i zalecenia konserwatorskie*, Kraków 2012, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, Jędrzej Dyga s.c., wyd. komp.; Bożena Boba-Dyga, Anna Mossler, *Program prac konserwatorskich dotyczący zabytkowego wystroju i wyposażenia wnętrz kamienicy przy ul. Dominikańskiej 1 w Krakowie*, Kraków, maj 2012 r., dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, Jędrzej Dyga s.c., wyd. komp., AWKZ, sygn. 54486; eadem, *Dokumentacja powykonawcza, tom I – dokumentacja opisowa, tom II i III dokumentacja fotograficzna, prace remontowo-konserwatorskie elewacji oraz elementów wystroju wnętrz kamienicy przy ul. Dominikańskiej 1, 3 w Krakowie*, Kraków 2013, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, Jędrzej Dyga s.c., wyd. komp., AWKZ, sygn. 58416 (t. I), 58417 (t. II), 58418 (t. III); Bożena Boba-Dyga, *O aranżacji konserwatorskiej w architekturze*, Kraków 2023, rozprawa doktorska, wyd. komp. w repozytorium Biblioteki Politechniki Krakowskiej, s. 134–145, <https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/resources/47199>, dostęp: 24.02.2024.

⁹ Marcin Kozarzewski, konserwator dzieł sztuki w Warszawie, wykładowca na Wydziale Konserwacji Warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz na Podyplomowych Studiach na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Jego biogram por.: <https://asp.waw.pl/zespolt-wykl-marcin-kozarzewski/?fbclid=IwAR0pqEbfszmv9HB8wtG0KnrBGAdBYhZAYcGdw5t8awnk0dmwuWP-2J2KOQg>, dostęp: 29.02.2024.

¹⁰ Marcin Kozarzewski, Ryszard Żankowski, *Malowidła w krużgankach zamku biskupów w Lidzbarku Warmińskim – prace restauratorskie. Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich 2015*, Olsztyn 2016; Marcin Kozarzewski, Ryszard Żankow-

3. Widok fragmentu wnętrza kościoła pw. św. Mikołaja Biskupa w Skrzydlnej, prezbiterium po aranżacji konserwatorskiej Anny Forczek-Sajdak. Fot. P. Gąsior, w: archiwum Anny Forczek-Sajdak, ilustracja cytowana z rozprawy doktorskiej Bożeny Boby-Dygi (s. 206)

Przytoczono też inne przykłady zastosowanej z powodzeniem minimalistycznej pod kątem uzupełnień aranżacji konserwatorskiej m.in.: Monolocale Effe Apartment – wnętrza mieszkalne w kamienicy w Mantui we Włoszech, aranżowane dla Archiplan Studio przez Giuseppe Gradella i Constanzę Zukierman inspirowanych się stylem *wabi-sabi*, który skupia się na odnajdywaniu wartości w niedoskonałościach i akceptacji naturalnego cyklu dojrzewania i starzenia¹¹, oraz kościół w Skrzydlnej konserwowany przez dr Annę Forczek-Sajdak z Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie¹².

ski, Adam Szweda, *Polichromie krużganków zamku w Lidzbarku Warmińskim*, Olsztyn 2016.

¹¹ Michał Bachowski, *Metamorfoza wnętrza zrujnowanej kamienicy. Architekci dostrzegli jej piękno*, <https://noizz.pl/design/metamorfoza-wnetrza-kamienicy-w-ruinie-dostrzegli-jej-piekno/2kmjz72> (dostęp: 30.03.2021); B. Boba-Dyga, K. Feć-Sfora, *Program II etapu prac*, op. cit., s. 23–25; B. Boba-Dyga, *O aranżacji konserwatorskiej*, op. cit., s. 187–198.

¹² B. Boba-Dyga, K. Feć-Sfora, *Program II etapu prac*, op. cit., s. 23–25; B. Boba-Dyga, *O aranżacji konserwatorskiej*, op. cit., s. 187–198 i 203–206 i 210.

We Włoszech popularne jest obecnie takie właśnie podejście konserwatorskie – z uwzględnianiem prezentacji pozostawionych ubytków i wykonywaniem tylko koniecznych zabiegów zabezpieczających (B. Boba-Dyga zgromadziła wiele osobistych doświadczeń z wizytacji takich obiektów m.in. na terenie Rzymu, jedynie w Watykanie nadal prowadzi się pełne restauracje, tak by zabytki wyglądały „jak nowe”). Wyraźna jest tendencja do odsłaniania dekoracji spod przemalowań i innych nawarstwień, a nawet prezentowania różnych warstw zabytkowych obok siebie, w przeciwieństwie do Niemiec, gdzie obserwuje się pozostawianie wszystkiego „tak jak zastano” – nie tylko z ubytkami, ale i z przemalowaniami, które nie są zdejmowane, a nawet zabrudzeniami na powierzchni, co widoczne jest np. w licznych zabytkowych wnętrzach w Lipsku¹³.

Takie ultraminimalistyczne podejście konserwatorskie można zauważyć również – prócz Niemiec – w Krakowie, np. w kamienicy przy ul. Grodzkiej 40 w pomieszczeniach Konsulatu Królestwa Hiszpanii.

¹³ M.in. Ost-Passage Theater, w: B. Boba-Dyga, *O aranżacji konserwatorskiej*, op. cit., s. 140.

4. Aranżacja konserwatorska Sali Plenarnej po stronie wschodniej – frontowej, ściana południowa. Widoczna restauracja malowidła z uzupełnieniem wszystkich ubytków, zarówno zaprawy, jak i malowidła retuszem naśladowczym scalającym powierzchnię uzupełnień z oryginałem. Fot. Bożena Boba-Dyga. Ilustracja cytowana z rozprawy doktorskiej Bożeny Boby-Dygi (s. 197)

Koncepcje możliwych rozwiązań aranżacyjnych były szeroko dyskutowane podczas komisji konserwatorskich z udziałem inspektorów Małopolskiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, przedstawicieli właściciela obiektu – Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa i Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, który dofinansowywał prace, oraz w gronie konsultantów – ekspertów z dziedziny historii i konserwacji dzieł sztuki. Komisyjnie zaakceptowana została strategia stanowiąca podstawę autorskiego programu prac konserwatorskich, opatrzonego Pozwoleniem nr ZN-I.5142.14.2020 z dnia 31.05.2021¹⁴. Z uwagi na trwający wówczas okres pandemii w części posiedzeń komisji nie uczestniczył dr Zbigniew Beiersdorf, który – już po wydaniu pozwolenia MWKZ na ustalony program prac – opowiedział się za uzupełnieniem wszystkich ubytków podłoża i scalającym

retuszem warstwy malarskiej. Pomimo to zdecydowano o realizacji prac w ustalonym wcześniej zakresie, objętych uzyskanym pozwoleniem konserwatorskim. Obiekcje Beiersdorfa wzięto natomiast pod uwagę w trakcie prac konserwatorskich w sąsiednim pomieszczeniu. Uwzględniono postulaty i oczekiwania eksperta, co było możliwe w obliczu odkrycia tam dekoracji w nieco podobnym stylu i kolorystyce. Stało się to okazją do zaprezentowania – na zasadzie porównania – innej metody konserwatorskiej, choć trzeba podkreślić, że strategia postępowania przyjęta w stosunku do Sali Prezydialnej nie zamknęła drogi do ewentualnych dodatkowych uzupełnień. Należy też zaznaczyć, że pomimo różnych wizji środowisk historycznych, architektonicznych i konserwatorskich w odniesieniu do tej sali realizacja prac spotkała się z pochlebnymi opiniami, a ówczesny Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków w latach 2022–2023 stwierdził publicznie podczas zebrania Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków w Krakowie, że jest ona – w ostatnich latach – przykładem

¹⁴ B. Boba-Dyga, K. Feć-Sfora, *Program II etapu prac*, op. cit., passim.

5. Detal stropu polichromowanego w Sali Prezydialnej po konserwacji. Widoczny fragment oryginalnej manierystycznej polichromii, z wizerunkami ptasich głów, tzw. świadek w obiekcie – najprawdopodobniej orłów bez retuszy konserwatorskich. Fot. Katarzyna Feć-Sfora, 2021

najlepiej odrestaurowanego wnętrza historycznego. O aranżacji pozytywnie wypowiadał się również sam prezes TMHiZK w wywiadzie do rozprawy doktorskiej Bożeny Boby-Dygi¹⁵.

Sala Prezydialna ma swoje walory edukacyjne – sposób konserwacji pozwolił bowiem pokazać historię obiektu, również historię zniszczeń jego tkanki i przestrzec przed nimi. To żywy dokument, snujący opowieść o swojej historii.

Na stropie – tam, gdzie zachowały się oryginalne warstwy malarskie – zdjęto konserwatorskie przemalowania, retusze, uczytelnienia oraz trudne do wytłumaczenia przearanżowania kolorystyczne. Te ostatnie dotyczyły zwłaszcza partii malowanych pierwotnie, z użyciem – przebadanych chemicznie – wykwinnych i dość jaskrawych w kolorze pigmentów: cytrynowo-żółtych ołowiowych aury-pigmentów, jaskrawo ultramarynowej smalty – szklawa

kobaltowego czy czerwono-oranżowej minii ołowiowej. Być może z uwagi na brak dostępności w 2. połowie XX wieku takich farb lub ich składników zastosowano zastępczo inne, które zmieniły się optycznie pod wpływem promieniowania UV i utleniania – pociemniały, wyblakły lub pożółkły. Przyczyny nieuzasadnionych zmian kolorystycznych mogły być także inne – na przykład ówczesna „moda konserwatorska”, według której wszystko, co „stare”, miało nosić brunatną patynę. Modne było stosowanie tzw. *aqua sporca* (z włoskiego: brudna woda), czyli metody ławowania powierzchni delikatnie przyciemniającym laserunkiem, co miało służyć wywołaniu wrażenia „dawności”, zwłaszcza w przypadku malowideł ściennych. Z takim „brudnym” pseudo-świadkiem Bożena Boba-Dyga spotkała się także np. na sklepieniu reprezentacyjnej klatki schodowej w Zamku w Łańcucie.

W przypadku przypisywanego Giovanniemu Trevano i Giovanniemu Battistie Petrinemu stropu belkowego wyeksponowano ostatecznie obok siebie

¹⁵ B. Boba-Dyga, *O aranżacji konserwatorskiej*, op. cit., s. 228.

6. Detal manierystycznego stropu polichromowanego w Sali Prezydyjalnej w trakcie konserwacji. Widoczne licowanie stropu bibułą japońską w ramach procesu oczyszczania z zabrudzeń i przemalowań. Fot. Katarzyna Feć-Sfora, 2021

7. Sala Prezydyjna, w strefie podstropowej, która była w XVIII i XIX wieku przysłonięta sufitem podwieszanym, widoczny pas tynku z II połowy XX wieku, a w nim zachowane relikty zaprawy XVII-wiecznej leżące na styku ze stropem manierystycznym i tworzące z nim jedną warstwę chronologiczną, niegdyś polichromowane, o czym świadczą wyniki badań analitycznych. Fot. Katarzyna Feć-Sfora, 2021

8. Widoczny odkryty pod tynkiem detal XVII-wiecznej polichromowanej kolumny międzyokiennej z wapienia jurajskiego. Fot. Katarzyna Feć-Sfora, 2021

odsłonięty oryginał z retuszem wykonanym w pigmentach historycznych wybranych na podstawie chemicznych badań analitycznych oryginału¹⁶ oraz rekonstrukcję z poprzedniej konserwacji. Tam, gdzie pod uzupełnieniem konserwatorskim zachowało się tylko czyste drewno – bez względu na jego pierwotny czy wtórny charakter – retusz i rekonstrukcję pozostawiono jako świadki technologii i stylu konserwacji swojego czasu. Całość oczyszczono za pomocą wielokrotnie wymienianych, delikatnych kompresów z bibuły japońskiej. Wykonano również

¹⁶ Pigmenty specjalnie sprowadzane z Niemiec z manufaktury dra Georga Kremiera – Kremer Pigmente. Dotyczy to głównie pasów malowanych żółtym aury pigmentem, czerwoną minią i błękitną smaltą. Zachował się również nieretuszowany niewielki fragment oryginału z motywem groteski z przestylizowanymi ptasimi (orlimi?) motywami/wizerunkami pokazany w dokumentacji konserwatorskiej powykonawczej. Por. Bożena Boba-Dyga, Katarzyna Feć-Sfora, *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji II etapu prac konserwatorskich w pomieszczeniu frontowym I piętra – sekretariatu kamienicy przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2021–2022, wydr. komp., AWKZ, sygn. 80590, s. 80.

szereg innych prac technicznych, niewpływających istotnie na tytułowe zagadnienie aranżacji estetycznej, a opisanych szczegółowo w dokumentacji powykonawczej znajdującej się w archiwum MWKZ¹⁷.

Poniżej stropu, tam gdzie badania potwierdziły brak starszych warstw historycznych, pozostawiono tynk z okresu remontu instalacji elektrycznej w 2. połowie XX wieku. W tym pasie wyeksponowano zagłębione w tynku relikty siedemnastowiecznej zaprawy z pobiałą i wysepkami pigmentów, na których podstawie rozpoznawano paletę zastosowaną wówczas do malowania niezachowanej już dekoracji.

Poniżej poziomu dawnego sufitu wyeksponowano dekorację malarską z XVIII wieku¹⁸. Została w całości odsłonięta, podklejona podtynkowo i utrwalona na powierzchni bez zastosowania tzw. kitów i retuszy. Subtelnie uczytelniono tylko linearne motywy we fryzie z arabeską i groteską (stosując odcień o ton jaśniejszy od oryginału) oraz pasy dekoracji ramowej, zwłaszcza w obszarze iluzjonistycznie malowanego cokołu. Celem było dążenie do optycznego uporządkowania dekoracji i uczynienia jej zrozumiałą, tak by nie tworzyła zespołu puentylistycznych i chaotycznych wysepek. Tych bardzo delikatnych uczytełnień dokonano wyłącznie w miejscach, gdzie nie zachowała się oryginalna warstwa malarska, a jedynie pierwotne podłoże tynkowe.

Jak już wspomniano, istniejące drobne nasieki pozostawiono niewypełnione, natomiast duże ubytki, będące śladami przekuć instalacyjnych czy osadzenia klocków drewnianych (stanowiących najpewniej elementy montażowe regałów bibliotecznych)¹⁹, wypełniono kitem możliwie najstarszanniej dobranym do oryginalnej zaprawy. Położono go około 2–3 mm poniżej powierzchni oryginału, tak by w sposób schodkowy rozróżnić warstwy chronologiczne.

Taka aranżacja pomogła zdywersyfikować optycznie warstwy chronologiczne i uczytełnić ich zasięg. Kity wykonano na podstawie badań pier-

¹⁷ Ibidem, passim.

¹⁸ Malowidło to było przemalowywane po formie kilkakrotnie, zwłaszcza w gładkich partiach ściany, w zbliżonych do siebie odcieniach zieleni, od bardziej żółtawej do bardziej błękitnawej, opartej na pigmentcie zieleni miedziowej. Można wysnuć hipotezę, że ten wystrój trwał długo. Na II piętrze, gdzie w świetle badań z 2023 roku również występuje, są nawet podstawy, by twierdzić, że od XVII–XIX wieku.

¹⁹ Wysokie meble – najpewniej regały biblioteczne – zamontowano w sposób trwały do ścian w czasie, gdy budynek zajmowało Muzeum Historyczne Miasta Krakowa lub już wcześniej.

wotnej zaprawy, z dołowanego i sezonowanego ciasta wapiennego firmy Keim Farben oraz specjalnie dobieranych i mieszanych sianych piasków kopalnych i rzecznych. Zastosowano piaski o różnych naturalnych kolorach i odcieniach żółtych i szarych (bez dodatku pigmentów). Pozostawienie zniszczeń i śladów po przekuciach instalacyjnych wpisało się znakomicie w zaplanowaną konwencję aranżacji konserwatorskiej jako opowieści edukacyjnej o szkodliwości prowadzenia prac remontowych bez uprzedniego rozpoznania podłoża i nawarstwień historycznych w budynku zabytkowym.

Ponieważ badania konserwatorskie stratygraficzno-odkrywkowe i architektoniczne przyczyniły się do odkrycia dawnej frambuży i reliktu niejasnej przestrzeni na styku z posesją pod nr 14²⁰, w celach dokumentacyjno-badawczych pozostawiano dwa małe „okienka” ułatwiające wgląd do tych reliktyw jako dopełnienie opowieści o historii opisywanego wnętrza.

Dotyczy to również strefy międzyokiennej, gdzie odkryto relikty wapiennej, kanelowanej i polichromowanej kolumny, którą wyeksponowano i otoczono opaskami tynkowymi.

W wyniku badań odkryto również wysoką arkadę piecową wraz z kominem, w której – okraciem pomiędzy dwoma sąsiednimi pomieszczeniami – stał dawniej piec kaflowy ogrzewający jednocześnie obydwa te pomieszczenia. Ze względów funkcjonalnych – potrzeby rozdzielenia Sali Prezydialnej od Plenarnej – usunięto tylko część wtórnego zamurowania tej arkady, pozostawiając głęboką wnękę, w której umieszczono transfery reliktyw malowideł z XIX wieku. Dzięki znacznej wysokości wnętrza transfery ulokowano na ich pierwotnych wysokościach, co pozwala wyobrazić sobie geometrię i charakter ikonograficzny całości dekoracji z tego okresu.

W arkadzie dokonano jeszcze dwóch ciekawych odkryć. Odsłonięto fragment secesyjnej papierowej tapety ściennej z motywem kwiatów mniszka lekarskiego, zbliżonym do tych malowanych przez Stanisława Wyspiańskiego i Józefa Mehoffera, oraz fragment ceramicznej posadzki zadatowanej na XVII wiek. Relikt tapety zdjęto, poddano konserwacji i dublażowi na papier bezkwasowy, a następnie umieszczono w ramie ze szkłem filtrującym promieniowanie UV i zawieszono dokładnie w miejscu jej odnalezienia, jak obraz sztalugowy.

Posadzkę ceramiczną poddano oczyszczeniu i konserwacji. Program prac nie obejmował niestety badań podłogi, którą pokrywał parkiet zachowany w dobrym stanie. Poddano go odnowieniu przez oczyszczenie z lakierów i zabrudzeń oraz olejowanie. Warstwy znajdujące się bezpośrednio pod parkietem nie zostały co prawda przebadane, ale podczas odmurowania wnęki piecowej zaobserwowano przekrój warstw podłogowych na styku z posadzką ceramiczną. Wskazuje on na obecność pod parkietem starszej historycznej warstwy, która czeka dopiero na swoje odkrycie.

Konserwacji *in situ* poddano również renesansowy piec, który translokowano z klasztoru ss. Klarysek w okresie, gdy w budynku mieściło się Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Usunięto wadliwe uzupełnienia przypadkowymi kaflami i zastąpiono je rekonstrukcjami zabytkowych kaflów, natomiast drobne ukruszenia i inne małe ubytki pozostawiono nieuzupełnione, analogicznie do sposobu konserwacji nasieków na ścianach. Cały piec oczyszczono i zabezpieczono²¹.

W 2023 roku pojawiła się w ramach projektu kluczowego SKOZK możliwość konserwacji stolarki okiennej i drzwiowej – ta ostatnia po zbadaniu ujawniła 18 warstw technologicznych w XIII warstwach chronologicznych. Do rekonstrukcji wybrano jedną z warstw w odcieniu zielonkawym, korespondującą estetycznie z wyeksponowaną na ścianach osiemnastowieczną polichromią. Skrzydła drzwiowe wejścia prowadzącego z hallu do Sali Plenarnej wykonano na wniosek Zbigniewa Beiersdorfa na nowo, są one rekonstrukcją tych z Sali Prezydialnej. Drzwi istniejące dotychczas były przypadkową repliką stolarki z przełomu XIX i XX wieku wykonaną w 2. połowie wieku XX, niestety złej jakości technicznej. W drzwiach pomiędzy Salą Prezydialną a Plenarną pozostawiono historyczny choć prawdopodobnie nieoryginalny mosiężny szyld z uchwytem, złożony z elementów dwóch różnych okuć. MWKZ zalecił nieujednolicanie i nieuszlachetnianie tego elementu, co wpisuje się w nurt autentyzmu, dominujący w aranżacji Sali Prezydialnej. Natomiast w drzwiach zewnętrznych prowadzących do holu i klatki schodowej wprowadzono nowy mosiężny szyld i klamkę, ujednolicając tym samym wygląd stolarki drzwiowej obu sal.

²⁰ Opisanych szczegółowo w „Roczniku Krakowskim”, T. 87: 2021, s. 206–213.

²¹ Katarzyna Feć-Sfora, *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji prac konserwatorskich pieca kaflowego w pomieszczeniu frontowym I piętra-sekretariatu kamienicy przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2021–2022, wyd. komp., AWKZ, sygn. 81346.

Szyld został specjalnie zaprojektowany, tak by był zgodny stylistycznie z charakterem ozdobnej stolarki, a zarazem mieścił się pomiędzy elementami snycerskimi. Wykonanie dwóch identycznych kompletów szyldów było nie lada wyzwaniem, biorąc pod uwagę ich współgranie z mechanizmami zamkowymi o różnych wymiarach i uwarunkowaniach technicznych. Rękojeść klamki została zakupiona na rynku antykwarecznym i odnowiona. Niestety jej sztyca okazała się za krótka i z uwagi na wypukłą półkolumnienkę profilowania drzwi trzeba było ją przedłużyć, projektując i wykonując na zamówienie dodatkowy element. Zlikwidowano także współczesny nieestetyczny zamek nawierzchniowy i zamontowano zgodny z wymaganiami ubezpieczenia zamek patentowy wpuszczany. Nad stylistyką całości aranżacji stolarki drzwiowej czuwał Z. Beiersdorf.

Okna drewniane skrzynkowe, wymieniane już niegdyś odtworzeniowo, poddano standardowej renowacji z dodaniem uszczelek i szyby zespolonej o minimalnej grubości 12 mm, mieszczącej się w historycznym ramiaku, a polepszającej warunki izolacji termicznej pomieszczenia. Renowacji poddano również system zamykania, usprawniono wszelkie stalowe baskwile oraz mosiężne szyldy, klamki, odbojniki i stalowe zawiasy.

Ostatecznie pokój urządzono zabytkowymi meblami, w tym ozdobną szafą, należącą w przeszłości do II prezesa TMHiZK Władysława Łuszczkiewicza. Jest ona darem obecnego prezesa Towarzystwa prof. Jacka Purchli, co stanowi szczególne spójne dopełnienie aranżacji przestrzeni.

SALA PLENARNA

(pomieszczenie frontowe na I piętrze
po stronie południowej)

Badania konserwatorskie historyczne i stratygraficzno-architektoniczne w Sali Plenarnej wykazały chronologię warstw podobną do tej w Sali Prezydialnej²². W części frontowej dominowała zielona dekoracja malarska z przełomu XVIII i XIX wieku, ale z motywem trejazy z pnącymi różami (być może nieco późniejsza niż w sali obok). Z kolei na niej znajdowały się relikty warstw z przełomu XIX i XX wieku, które – podobnie jak obok – zostały strans-

ferowane²³. Przychylając się do opinii Z. Beiersdorfa, wszyscy uczestnicy komisji konserwatorskich zgodzili się na potraktowanie sali zgodnie z modą konserwatorską panującą niepodzielnie w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, czyli wykonanie skalającego retuszu warstwy malarskiej. Wykonano go wyłącznie na uzupełnieniach ubytków podłoża, zarówno wszelkich przekuć, jak i nasieków, a dla spójności estetycznej wyrównano – uspokojono postrzępioną górną krawędź tynku. Odstąpiono od „przepunktowywania” przetartego oryginału; retusze miały charakter naśladowczy, a nie graficzny, by nie rozwibrować bardziej i tak już delikatnie rozedrganej powierzchni oraz by nie stwarzać wrażenia „świeżego” malowidła.

Pomieszczenie zachowało nienaruszoną warstwę autentyczną; niezbędne uzupełnienia materiałowe i kolorystyczne wykonano w technologii tradycyjnej (tradycyjne zaprawy wapienno-piaskowe i pigmenty zgodne z odkrytymi pierwotnymi, co stanowi podstawę podobnego starzenia).

W toku prac badawczych w ścianie magistralnej odkryto wnękę – ślad po zamurowanym amfiladowym przejściu łączącym salę z nieruchomością sąsiednią pod nr 10, obecnie mieszczącą Hotel Grand. Aby eksponować historię przekształceń budynku, usunięto część zamurowania wnęki, którą pogłębiono, uzyskując nową funkcjonalną przestrzeń użytkową. Przy prawym glifie wnęki pozostawiono jednak niewielkie „okienko sondażowe”, analogicznie jak w przypadku wspomnianej frambuży w Sali Prezydialnej.

Wśród powyżej opisanych malowideł znajdował się pas tynków z niewielkimi relikdami warstwy malarskiej z XVII wieku, bogatszymi niż te w Sali Prezydialnej. W ramach konsekwentnie przyjętego sposobu aranżacji pas tynku pod stropem belkowym wyrównano, licując go z warstwą zaprawy z XVII wieku, ale bez ich malarskiej rekonstrukcji. Relikty polichromii były w zakresie motywów dekoracyjnych całkowicie nieczytelne.

Strop belkowy w omawianej sali był niepolichromowany, nie stanowił zatem aranżacyjnego wyzwania w zakresie dekoracji malarskiej i kolorystyki. Natomiast jego szczególnie zły stan zachowania, liczne ubytki i rozległe spękania wymuszały – w kontekście całościowej koncepcji wnętrza – uzupełnienia.

Powierzchnię zamurowania arkady piecowej od strony Sali Plenarnej (arkadę wypełniono później, niż powstało malowidło w tonacji zieleni ekspono-

²² Bożena Boba-Dyga, Anna Bojęś-Białasik, Katarzyna Feć-Sfora, *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji prac konserwatorskich w pomieszczeniu I piętra Kamienicy Krauzowskiej – Sali Plenarnej przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2022–2023, wyd. komp., AWKZ, sygn. 80590.

²³ Ibidem, sygn. 83437.

9. Panorama ściany południowej Sali Odczytowej pomieszczenia traktu tylnego, po resekcji skorodowanych zapraw. Widoczne dawne otwory drzwiowe z nadprożami. Opracowanie Katarzyna Feć-Sfora, 2022

10. Schemat stratygraficzny ściany południowej Sali Plenarnej pomieszczenia traktu tylnego, naniesiony na panoramę. Opracowanie Anna Bojęś-Białasik, 2022

wane obecnie na ścianach pomieszczenia) pozostawiono niemalowaną i stanowi ona miejsce przewidziane na przyszłe umieszczenie płyt transferów z dziewiętnastowiecznej dekoracji zdjętych ze ścian w tej sali.

Arkada dzieląca Salę Plenarną na dwie części została potraktowana jako świadek, a zachowane na niej relikty malowideł z XIX wieku zakonserwowano zachowawczo *in situ*.

Część odczytowa (tylna) sali stanowiła wyzwanie o całkowicie innym charakterze. Zachowane tam historyczne tynki leżące bezpośrednio na wątku murowym (pod współczesnymi tynkami cienkowarstwowymi i przemalowaniami) były w katastrofal-

nym stanie: całkowicie strukturalnie skorodowane i odspojone od podłoża, rozwarstwione (przypominały strukturą warstwowe ciasto francuskie), a ponadto „spiaszczone”, pozbawione spoiwości i osypujące się. Nie mogły stanowić użytkowej warstwy bez iniekcyjnego podklejania każdego centymetra oraz konsolidacji strukturalnej, która spełniałaby potrzeby obiektu muzealnego. Nie zapewniały także bezpieczeństwa i uniemożliwiały prawidłowe użytkowanie pomieszczenia. Z uwagi na brak jakiegokolwiek dekoracji tynku w postaci malowidła i obecność jedynie jednobarwnej pobiałej na całej powierzchni zdecydowano o ich resekcji, z pozostawieniem dla potomnych świadka zlokalizowanego

11. Aranżacja konserwatorska Sali Odczytowej po stronie zachodniej – od dziedzińca, ściana południowa. Widoczne świadki: średniowiecznego – kazimierzowskiego wątku ceglanego z zamurowanym gniazdem stropu belkowego oraz nasiekanych tynków z pobiałami z XVII wieku. Na pozostałej części ścian nowy tynk wykonany w technologii tradycyjnej piaskowo-wapiennej. Strop i piec również po konserwacji i restauracji. Fot. Bożena Boba-Dyga. Ilustracja cytowana z rozprawy doktorskiej Bożeny Boby-Dygi (s. 197)

12. Fragment odkrytej w zamurowaniu arkady piecowej najprawdopodobniej XVII-wiecznej posadzki ceramicznej. Stan po konserwacji. Fot. Katarzyna Feć-Sfora, 2021

13. Wizualizacja polichromii z XIX wieku w Sali Prezydialnej opracowana na podstawie wyników badań stratygraficzno-odkrywkowych. Opracowanie Katarzyna Feć-Sfora, 2024

14. Sala Prezydialna, widok etapu licowania w trakcie wykonywania transferu reliktu polichromii XIX-wiecznej z powierzchni malowidła XVIII-wiecznego. Fot. Katarzyna Feć-Sfora, 2021

neutralnie dla funkcji użytkowych – nad piecem kaflowym. Ta decyzja umożliwiła wykonanie dokładnych badań architektonicznych odsłoniętych wątków ceglanych ścian pomieszczenia. Stwierdzono, że na piętrze zachowały się średniowieczne wątki ceglane w regularnym układzie polskim, datowane na wiek XIV lub przełom XIV i XV. W płaszczyźnie ściany magistralnej, sąsiedzkiej z domem przy ul.

św. Jana 10, odkryto pozostałości kolejnej frambuigi, zachowanej reliktoowo i wtórnie zamurowanej do lica ściany. Ponadto ujawniono zamurowane gniazda starszego stropu belkowego, który był usytuowany poniżej istniejącego stropu barokowego z XVII wieku. Na te ślady natrafiono prawdopodobnie także w 2. połowie XX wieku, interpretując je jako pozostałości relokacji stropów manierystycznych²⁴. W narożniku ściany okiennej (tylnej) i magistralnej odkryto także wtórnie zamurowane wyjście na ganek prowadzący niegdyś do latryn usytuowanych na zapleczu działki oraz współcześnie wykonane przejście na ganek oficyny.

W glifie dawnego przejścia do latryn zachował się oryginalny tynk; przejście to częściowo odmurowano i w partii górnej pozostawiono w postaci wnęki. Część dolną zamurowano ponownie, umieszczając w tym miejscu *kapsułę czasu*. Wybór przedmiotów do kapsuły i uroczystość jej wmurowania zbiegły się w czasie z jubileuszem 125-lecia Towarzystwa, a zatem w zestawie nie mogło zabraknąć jubileuszowego wydania „Rocznika Kra-

²⁴ M. Dayczak-Domanasiewicz, *Uwagi o renesansowych dekoracjach*, op. cit.

15. Sala Plenarna, widok w stronę traktu tylnego – obecnej Sali Odczytowej. Po prawej stronie koło renesansowego, translokowanego z klasztoru Klarysek pieca kaflowego, widoczny niepolichromowany tynk na zamurowaniu arkady piecowej – miejsce na ewentualną ekspozycję transferów relikwii polichromii XIX-wiecznych zdjętych z powierzchni malowidła z przełomu XVIII i XIX wieku w tej sali. W arkadzie łączącej trakt frontowy z tylnym zachowane w formie świadków *in situ* relikwii malowideł XIX-wiecznych. Fot. Katarzyna Feć-Sfora, 2022

kowskiego”, okolicznościowego pisma oraz – zwykle umieszczanych przy takich okazjach – wydań aktualnej prasy.

Całe pomieszczenie zostało na nowo wytynkowane zaprawą wapienno-piaskową z domieszką białego cementu i pomalowane w technologii krzemianowej w kolorystyce wynikającej z badań konserwatorskich. Swoim charakterem przypomina zatem wygląd z XVII wieku, ale ma pozostawiony świadek oryginalnych tynków z nasiekami jako materiał badawczy i dokument oraz odsłonięty świadek wątków gotyckich wraz z zamurowanym gniazdem belki stropowej. Reliktem historycznych przemian jest również wnęka po dawnym wyjściu na ganek zewnętrzny²⁵. Dzięki tym zabiegom sala stała się w pełni funkcjonalna jako miejsce odczytów i biblioteka.

W obydwu traktach Sali Plenarnej – frontowym i tylnym – znajdują się renesansowe piece kaflowe (podobnie jak w sali obok), pochodzące z klasztoru ss. Klarysek. Piece zostały poddane pełnej techniczno-estetycznej konserwacji i restauracji, z rekon-

strukcją brakujących kafli i konserwacją elementów metalowych – żeliwnych drzwiczek. Przeprowadzono również remont posadzek, wprowadzając przy tej okazji instalacje klimatyzacyjne. Zamiast pochodzącego z 2. połowy XX wieku zniszczonego parkietu wprowadzono nowy – dębowy, układany podobnie jak poprzedni w jodełkę i olejowany.

Na zakończenie całego procesu aranżacji przeprowadzonej w 2023 roku konserwacji poddano stolarkę drzwi i okien. Drzwi do Sali Plenarnej z holu były nieoryginalne, proste i wykonane z materiałów niskiego gatunku, a szyldy i klamki zostały poskładane z różnych elementów pochodzących z różnych okresów. Zaproponowano więc ich wymianę na kopię stolarki analogiczną do tej z Sali Prezydialnej. Z usuwanych drzwi zachowano jedynie wpuszczany mechanizm zamkowy – kasetę z blachą czołową i ryglami.

PODSUMOWANIE

Przedstawiliśmy koncepcję aranżacji *konserwatorskiego palimpsestu* o charakterze edukacyjnym i dydaktycznym, jak nazwał go prof. Jacek Purchla

²⁵ Wnęka jest częściowo dostępna dla badaczy za ruchomą blendą.

w swoim wywiadzie do rozprawy doktorskiej Bożeny Boby-Dygi²⁶. Rzecz bez precedensu, szczególnie ciekawa z racji misji Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, którą jest uczenie i wpajanie troski o historię i zabytki miasta. W jednym miejscu – w siedzibie Towarzystwa – można zobaczyć trzy zupełnie różne sposoby podejścia do konserwacji, wszystkie zgodne z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz z aktualnymi doktrynami konserwatorskimi. Ta różnorodność koncepcji pokazuje dobitnie, jak twórczą dziedziną jest konserwacja dzieł sztuki, jak szeroki jest wachlarz możliwości estetycznych i technologicznych oraz jak wiele aspektów składa się na spójną i kompleksową koncepcję aranżacji całości. Omówiony przykład konserwacji ukazuje także, jak niewiele zabiegów współczesnej konserwacji można nazwać standardowymi czy oczywistymi, i wskazuje na konieczność poszukiwania rozwiązań indywidualnych, wynikających z uwarunkowań konkretnych zabytków. Staramy się więc obalić wciąż żywy stereotyp myślenia o konserwacji jako o odnawianiu, powtarzalnym akcie działalności rzemieślniczej, możliwym do aplikacji w każdym obiekcie.

Koncepcja *konserwatorskiego palimpsestu* stanowi wyrazistą ilustrację zachowania szacunku dla

wszystkich nawarstwień historycznych w procesie aranżacji konserwatorskich. Niemniej istotna jest zawarta w takiej koncepcji narracja dydaktyczna pokazująca, jak dalece skomplikowany jest proces decyzyjny, projektowy i wykonawczy konserwacji architektury, która podlega ciągłym przekształceniom funkcjonalno-przestrzennym i estetycznym. Sale Prezydyjna i Plenarna posłużyły już jako przykład konserwacji dla studentów Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej i Podyplomowych Studiów Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki oraz studentów Archiwistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Znalazły się także na szlaku Dni Otwartych WUOZ i jako jeden z przypadków we wspomnianej już wcześniej rozprawie doktorskiej, a konserwacja ich wnętrza była przedmiotem referatu w cyklu wykładów wtorkowych.

Aranżacja konserwatorsko-restauratorska i re-projektowanie²⁷ zabytkowej architektury to proces wymagający interdyscyplinarnych badań i komisijnego namysłu uwzględniającego możliwości, jakie otwiera sam obiekt oraz liczne interesy społeczne. Wymaga wiedzy i wyczucia, a przede wszystkim wielkiej odpowiedzialności za to, co i w jaki sposób prześlemy przyszłemu pokoleniu, jak opowiemy o tym, co było.

²⁶ Eadem, s. 198, 228–229 – prof. Jacek Purchla: „[...] powstał rodzaj dydaktycznego palimpsestu, stanowiącego metaforę historycznych nawarstwień Krakowa, tworzących wartość historyczną i kulturową miejsca”.

²⁷ Pojęcia aranżacji konserwatorsko-restauratorskiej i re-projektowania zostały zaproponowane i zdefiniowane w rozprawie doktorskiej Bożeny Boby-Dygi *O aranżacji konserwatorskiej*, op. cit.

BIBLIOGRAFIA

- Bachowski Michał, *Metamorfoza wnętrza zrujnowanej kamienicy. Architekci dostrzegli jej piękno*. <https://noizz.pl/design/metamorfoza-wnetrza-kamienicy-w-ruinie-dostrzegli-jej-piekno/2kmjz72>, dostęp: 30.03.2021.
- Boba-Dyga Bożena, *O aranżacji konserwatorskiej w architekturze*, rozprawa doktorska, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 2023, wyd. komp. w repozytorium Biblioteki Politechniki Krakowskiej, <https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/resources/47199>, dostęp: 24.02.2024.
- Boba-Dyga Bożena, Feć-Sfora Katarzyna, *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji II etapu prac konserwatorskich w pomieszczeniu frontowym I piętra – sekretariatu kamienicy przy ul. Św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2021–2022, AWKZ, sygn. 80590, 83437.
- Boba-Dyga Bożena, Bojęś-Białasik Anna, Feć-Sfora Katarzyna, *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji prac konserwatorskich przy polichromii w pomieszczeniu I piętra kamienicy przy ul. Św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2020, wyd. komp., AWKZ, sygn. 76856 i 77174.
- , *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji prac konserwatorskich w pomieszczeniu I piętra Kamienicy Krauzowskiej – Sali Plenarnej przy ul. Św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2022–2023, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, wyd. komp., AWKZ, sygn. 80590.
- , *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji prac konserwatorskich przy polichromii w pomieszczeniu I piętra kamienicy przy ul. Św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2020, wyd. komp., AWKZ, sygn. 77174.
- , *Odkrycia i aranżacja konserwatorska wystroju wnętrza z okresu od XVII do XIX wieku w północnym pomieszczeniu I piętra w budynku przy ul. Św. Jana 12 w Krakowie. Znaczenie badań w pracach konserwatorsko-budowlanych*, „Rocznik Krakowski”, T. 87: 2021.
- Boba-Dyga Bożena, Feć-Sfora Katarzyna, *Program II etapu prac konserwatorskich w pomieszczeniu I piętra –*

- Sali Plenarnej oraz stolarki okiennej i drzwiowej Kamienicy Krauzowskiej przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2021–2022, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, wyd. komp., AWKZ, sygn. 80775.
- , *Program II etapu prac konserwatorskich w pomieszczeniu I piętra po stronie północnej Kamienicy Krauzowskiej przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2021, wyd. komp., AWKZ, sygn. 78224.
- Boba-Dyga Bożena, Mossler Anna, *Dokumentacja powykonawcza, tom I – dokumentacja opisowa, tom II i III dokumentacja fotograficzna, prace remontowo-konserwatorskie elewacji oraz elementów wystroju wnętrza kamienicy przy ul. Dominikańskiej 1, 3 w Krakowie*, Kraków 2013, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, Jędrzej Dyga s.c., wyd. komp., AWKZ, sygn. 58416 (t. I), 58417 (t. II), 58418 (t. III).
- , *Program prac konserwatorskich dotyczący zabytkowego wystroju i wyposażenia wnętrza kamienicy przy ul. Dominikańskiej 1 w Krakowie*, Kraków, maj 2012 r., dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, Jędrzej Dyga s.c., wyd. komp., AWKZ, sygn. 54486.
- Boba-Dyga Bożena, Mossler Anna, Łyziak Paulina, konsultacje: Halina Rojkowska-Tasak, *Streszczenie wyników badań stratygraficzno-odkrywkowych we wnętrzach kamienicy przy ulicy Dominikańskiej 1 w Krakowie. Wnioski i zalecenia konserwatorskie*, Kraków 2012, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, Jędrzej Dyga s.c., wyd. komp., archiwum Art Forum.
- , *Badania konserwatorskie stratygraficzno-odkrywkowe dla elewacji frontowej kamienicy przy ulicy Dominikańskiej 1 w Krakowie. Wstępne wnioski i zalecenia konserwatorskie*, Kraków 2012, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, Jędrzej Dyga s.c., wyd. komp., AWKZ, sygn. 53672.
- Dayczak-Domanasiewicz Maria, *Uwagi o renesansowych dekoracjach malarskich krakowskich wnętrz mieszczanskich*, „Biuletyn Krakowski. Prace Konserwatorskie i Archeologiczne”, T. 3: 1961.
- Feć-Sfora Katarzyna, *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji prac konserwatorskich pieca kaflowego w pomieszczeniu frontowym I piętra – sekretariatu kamienicy przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, Kraków 2021–2022, wyd. komp., AWKZ, sygn. 81346.
- , *Dokumentacja konserwatorska powykonawcza z realizacji prac konserwatorskich pieca kaflowego w pomieszczeniu frontowym I piętra – Sali Plenarnej części zachodniej kamienicy przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, Kraków 2022–2023, dokumentacja konserwatorska firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga, wyd. komp., AWKZ, sygn. 83438.
- https://www.guestreservations.com/hotel-santi/booking?gad_source=1&gclid=CjwKCAiA0bWvBhBjE-iwAtEsoW_tQ-8UUhcXbNtdpMmNLc80RK762cxH WXxvEqIbRRPckjWqnS9lUmhoCDGoQAvD_BwE
- Komorowski Waldemar, *Architektoniczna historia kamienicy przy ulicy św. Jana 12*, w: *Dom Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa przy ul. św. Jana 12*, red. Waldemar Komorowski, Biblioteka Krakowska, nr 158, Kraków 2013.
- Kozarzewski Marcin, Żankowski Ryszard, *Malowidła w krużgankach zamku biskupów w Lidzbarku Warmińskim – prace restauratorskie. Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich 2015*, Olsztyn 2016.
- Kozarzewski Marcin, Żankowski Ryszard, Szweda Adam, *Polichromie krużganków zamku w Lidzbarku Warmińskim*, Olsztyn 2016.
- Kozarzewski Marcin. *Biogram*, <https://asp.waw.pl/zespol/st-wykl-marcin-kozarzewski/?fbclid=IwAR0pqEbfszmv9HB8wtG0KnrbGAdbYhZAYcGdw5t8awnk0dm-wuWP-2J2KOQg>, dostęp: 29.02.2024.

Bożena Boba-Dyga – dr nauk inżynierjno-technicznych w specjalności historii i konserwacji architektury i urbanistyki, konserwatorka dzieł sztuki, absolwentka Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie (1992), wykładowczyni Podyplomowych Studiów Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki na Politechnice Krakowskiej, ekspertka Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków przy Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków, przewodnicząca Ogólnopolskiej Rady Konserwatorów Dzieł Sztuki przy Zarządzie Głównym ZPAP oraz wiceprzewodnicząca Rady Sekcji Konserwacji Okręgu Krakowskiego ZPAP, członkini m.in. ICOMOS, SKZ, ZPAP, TPSP, właścicielka firmy Art Forum i założycielka Fundacji Art Forum, autorka i współautorka prac badawczo-projektowo-wykonawczych w ponad pięciuset obiektach zabytkowych. Nagrodzona m.in. Złotym Krzyżem Zasługi, Brązowym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”, Złotą Odznaką „Za opiekę nad zabytkami” oraz Nagrodą Generalnego Konserwatora i Zarządu SKZ za rozprawę doktorską.

Anna Bojęs-Białasik – dr hab., prof. PK, architektka, absolwentka Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej (1989), specjalizuje się w badaniach architektonicznych i archeologiczno-architektonicznych zabytków. Od wielu lat prowadzi badania w kościołach i klasztorach małopolskich, m.in. Dominikanów, Cystersów w Mogile, Norbertanek na Zwierzyńcu, Paulinów na Skałce, Benedyktynów w Tyńcu, Bernardynek w Krakowie, oraz obiektach świeckich (kamienicach, dawnych obiektach użyteczności publicznej i przemysłowych).

Katarzyna Feć-Sfora – konserwatorka i restauratorka dzieł sztuki, absolwentka Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie (2020), laureatka konkursów ICOMOS oraz Generalnego Konserwatora Zabytków i Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Specjalizuje się w kwerendach archiwalnych na potrzeby prac konserwatorskich, badaniach stratygraficzno-odkrywkowych oraz w konserwacji rzeźb z betonu zbrojonego. Członkini zespołu konserwatorskiego firmy Art Forum Bożena Boba-Dyga i Art Forum sp. z o.o. w Krakowie.

CONSERVATION PALIMPSEST IN THE INTERIORS OF THE KRAUZOWSKA TOWNHOUSE IN KRAKOW: AN EDUCATIONAL EXAMPLE

This article presents and compares three fundamentally different conservation programmes of the rooms on the first floor of the Krauzowska (from the surname Krauze) Townhouse – the headquarters of the Society of Friends of Kraków History and Heritage at 12 Jana Street in Krakow. The programmes were based on the results of extensive conservation research – archival, stratigraphic/archaeological, architectural and analytical. As a result of these, and in response to various circumstances – expert opinions, functional conditions and the state of preservation of individual historical layers in different areas of the building – three different programmes were developed in accordance with the same conservation doctrine, showing above all

the different styles of artistic finishing. This example clearly demonstrates the creative aspect of conservation work, the various possibilities of interpretation in compliance with the principles of the Athens Charter, the Venice Charter and all subsequent ICOMOS doctrinal documents in force, as well as those developed at conservation congresses. Because of its uniqueness and especially its educational value – the demonstration of various conservation possibilities in one valuable and repeatedly transformed building – the site has become part of the curriculum in the training of architectural conservators in post-graduate studies at the Technical University of Krakow and appears on the itinerary of various specialist presentations.

Keywords: layout, conservation and restoration programme, redesigning, conservation research, architectural research, conservation education, bourgeois interiors, Krauze Townhouse, 12 St. John Street Krakow